

ՕՐԱԳԻՐ ԶՄԻՌՆԻՒՄ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԱՌԱՋՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԶՄԻՌՆԻՒՄ ՀԱՅԱԹ 11 ՄԱՐՏԻ 1861

ԹԻՒ 644

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԶՄԻՌՆԻՒՄ, 11 ՄԱՐՏԻ

Պաղղոյ Օրհնակաւն մէջ, Նաբոլէոն կոյսեր գահախօսութեանը մատուցուելու պատան խանին ուժայն և իմաստին վրայօք, բոտ սովորութեան, վիճաբանութիւններ և քննութիւններ եղան: Սօսիւ ար լա Ռոշեֆորէն սինկղիտոսը հռոմէական խնդրոյն վրայօք խօսելով՝ կերպիւ մը դատապարտեց կայսերական կառավարութե քաղաքականութիւնը և մեծ եռանդեամբ պաշտ պանեց Պապին քաղաքական իշխանութիւնը: Այս գլխաւոր ատենաբանը ուրիշ սխալ և ան վայելուչ խօսքեր և սղոյցներով, բարձրապատիւ Նաբոլէոն իշխանը անոր խօսքը ընդհատեց և ըսաւ, Օրուցածներդ ապացոյցներով հաստատէ թէ որ կրնաս: Այլև Օրհնակաւն նախա գահն ալ յանդիմանեց այս սինկղիտոսը իւր անպատշաճ խօսքերուն համար: Այս դիպումաճէն ետքը, ոստիկանութեան վաղեմի տեսուչ և կայսեր մտերիմ բարեկամ մօսիւ Ռիշէրին, մեծ զօրութեամբ սխալ իւր ատենախօսութեանը ընդդէմ աշխարհական իշխանութեան Պապին, որ յայտնէտէ կործանեալ է, ըսաւ, ի պատճառս յանցանաց իւր իսկ խորհրդակա նացը: Այս երեւելի ատենախօսքը այսպէս շարունակեց, «Թէոր կուզեն այս նաւակոծութեանէն ազատել Պապին իշխանութիւնը իբրեւ գլուխ կաթողիկէ եկեղեցւոյն, պէտք է որ եղածը հանդարտ մտքը ընդունին մտածելով որ, թէպէտ Պապը կրդաբար ի լինելոյ վեհապետ փոքրիկ տէրութե մը, այսու ամենայնիւ մըշտ հոգեւ որ հայրն է բոլոր քրիստոնէից»:

Կայսեր հօր եղբորորդւոյն Նաբոլէոն իշխանին ազդու ատենախօսութիւնը ամենէն շատ տպաւորութիւն ըրաւ Օրհնակաւն անդամաց վրայ: Նորին Բարձրութիւնը դատապարտեց Պապին աշխարհական իշխանութիւնը և մեծ զօրութե պաշտպանեց իտալիոյ միաւորութեան գործը: Իւր ատենախօսութե եզրակացութիւնը երեւելի եղաւ հետեւեալ որոշմամբ, որուն գործադրութիւնը գերին կերելի շատերուն: Հռոմի աշխարհագրական գիւղը, ըսաւ Նաբոլէոն իշխանը՝ զոր Տիբերիս գետը երկու որոշ քաղաքաց բաժնած է, մէկը՝ կաթողիկէ և Վատիկանի քաղաքը՝ աջ կողմը, միւսը՝ կայսերական Հռոմին յիշատակաց քաղաքը՝ ձախ կողմը: այս գիւղը կերելի թէ հռոմէական խնդրոյն լուծումը կրմատուցանէ: Բանգի ինչ անկարելութիւն կայ ապահովելու Պապին անկախութիւնը Հռոմի մէկ մասին մէջ, պահպան զինուորներ տալով անոր և որոշելով եկամուտ մը ընդ երաշխաւորութեամբ բոլոր տէրութեանց:

Մտրեաց գործոյն վրայօք Փարիզի մէջ եղած խորհրդակցութիւնը քանի մը անգամ գումար ուեցաւ: Մտ երեւանց, Պաղղոյսի զօրքը մինչև ներկայ տարւոյս մայիսի կամ յունիսի մէկ պիտի մնան յիշեալ երկիրը և յետ այնորիկ պիտի մեկնին: Նիգրոյ տէրութիւնը, որ ամեն պարագայից մէջ վեհանաճաք կը գաղտնայնեօգոտափաւ Սուլթանին անկախութեան իրաւունքը, մեծ հաստատամտութեամբ պահանջեց յիշեալ խորհրդակցութեան մէջ, որ զաղղոյսի զօրաբաժինը շատ չերկարի Մտրեաց երկիրը: քանզի այս երկրին բարեկարգութիւնը ի գործ դրուելու վրայ է օսմանեան կառավարութեան օրինաւոր իշխանութեամբը: Արտ Ստրհուգ լորտերուն խորհրդարանին մէջ, ի պատասխանի

վսեմափայլ լորտ Սթրէթֆորտ ար Ռէտրիֆին որ կրննդրէր որպէսզի գաղղոյսի զօրքը շուտով մեկնին Մտրիքէն, այսպէս խօսեցաւ:

«Եւրոպական տէրութեանց միջամտութիւնը Պաղղոյսի ձեռք, և օսմանեան կառավարութե գործունէութիւնը ապարդիւն չեղան բարեկարգութիւնը հաստատելու համար: Բարձրագոյն Մտրեք մեծ գործունէութիւն ցոյց տուաւ ի պատճէլ Մտրեաց կոտորածին հեղինակները: որոցմէ 750 հոգի ի մահ գատապարտեցան և 56 հոգի գլխատուեցան: Մտնց մէջ կրգտնուէին զխաւոր հրամանատարը և 30 բարձրագոյն պաշտօնատարք: Օսմանեան կառավարութիւնը իւր այս ընթացքովը կարող եղաւ ապացուցանել թէ չլրանիր պատճէլ զանցաւորները:

«Բարեկարգութիւնը նորոգուելէ ետեւ, հարկաւոր միջոցները ի գործ դրուեցան Տիբրիզի գլխաւորները ձեռք ձգելու համար: Մտնցմէ շատերը փախան, բայց երեւելիներէն մէկ քանին կամաւ անձնատուր եղան, որոց գատախոսին Պէրութի մէջ տեսնուելով՝ դատապարտուեցան սատիկ պատիժի մը, այլ ոչ ի մահ:

«Եւրոպական տէրութիւն սրտիւ յաւելցնելու թէ քրիստոնէական, մատահանով գաղղոյսի զօրաց ներկայութեանը վրայ շատ անգութութիւններ գործեցին: 156 տիւրքի փաղանցիկ անխառն սրտիւ որոց մէջ 25 կին և 86 տղայք կային: Այլև օսմանեան կառավարութիւնը խնդրելով Մտրին եպիսկոպոսներէն այն անձանց անուները որ այս կոտորածին աւելի մասնակցութիւն ունէին, ընկաւ 4500 անձանց ցուցակ մի, այն ինչ տիւրքի ժողովրդեան թիւը 11 հազարէն աւելի չէր: Երկրորդ ցուցակ մը նուագեցոյց այս թիւը 12000: Բայց երբոր վիաներ փախուցին, Մտրիները պատառիսանցին թէ վրայ հարկաւոր չէ: Եւ յիշատակեմ այս եղելութիւնները՝ իմացնելու համար թէ ինչ տեսակ մարդիկ են իրարու թշնամի այս ցեղերը»:

Պաղղոյ եպիսկոպոսները ժամանակէ մը ի վեր կայսերական կառավարութեան նկատմամբ սատիկ պատուէրագիրներ կը յուղարկէն իրենց թեմերուն ժողովրդոցը: Սօսերս Ռուսիոյ թէ քաղաքին եպիսկոպոսը այնպիսի յայտնի անկարելութեամբ մը չարաչար կը դատապարտէ, իւր պատուէրագիրն մէջ, Նաբոլէոն կայսեր կառավարութիւնը ի մասին հռոմէական խնդրոյն, որ յիշեալ բարձրատիճան եկեղեցականը հրաւիրուեցաւ տէրութեան խորհրդարանին առջև ինքը գնեք արգարացնելու ընդդէմ օրինաւոր ամբաստանութեանը որ կըլլայ իրեն գէմ իբրեւ ըստ հաճոյից գայթակղելու ցիջ քաղաքացոց խղճմտանացը: Այս պատուէրագիրն գլխաւոր մասունքը՝ ներկայ յօգուածոյս վերջը պիտի հրատարակեմք:

Մտրիոյ վեհափառ կայսրը այս օրերս օրինաւոր սահմանադրութիւն մը շնորհեց իւր զանազան ժողովրդոցը: Այս սահմանադրութեամբ, որ շատ կընմանի Նիգրոյ և Պաղղոյ սահմանադրութեանց, երկու խորհրդանոց պիտի հաստատուի, մէկը՝ իշխանաց խորհրդանոց և միւսը երեսփոխանաց ժողովարան: Այս ժողովարանը 343 անդամ պիտի ունենայ, որոնք նահանգական խորհրդարաններէն պիտի ընտրուին:

Իշխանաց խորհրդարանը և ազգային երեսփոխանաց ժողովարանը միաբանելով պիտի կազմեն կայսերութեան խորհրդարանը: որուն հաճութեամբը պիտի որոշուին տէրութեան ամեն

գլխաւոր գործքերը, այսինքն եկամուտը և ծախքը, ժողովրդեան տուրքը, տէրութեան փոխառութիւնները, և այլն, և այլն: Մտուած տարոր այս սահմանադրութիւնը կարող ըլլար լաւաւ լինի վիճակը սակաւ առ սակաւ լաւացնելու և անոր գանադան ժողովրդոց ունեցած անհանգստութիւնը և գրգռութիւնը հանգարտեցնելու:

Միաւորեալ ազատ Իտալիան, որ սահմանադրական յառաջագէտ տէրութեանց և մանաւանդ Նիգրոյ և Պաղղոյ ազատասէր ազգաց համակրութիւնը ձեռք բերած է, օր ըստ օրէ կը յառաջագիմէ և կը զօրանայ թէ բարոյագէտ և թէ նիւթապէս: Մտրիոյ Օրհնակաւն 129 քուէիւք ընդդէմ երկու քուէից, նոր օրէնք մը որոշեց որով թագաւոր Իսաիոյ տիտղոսը կը տրուի Վիթոր-Վամանուէլ վեհապետին և իւր սերնդոցը:

Վերիկոյ Վիտեալ Նահանգաց հասարակականութիւնը իրօք տկարանալու վրայ է: Վասնզի հարաւային նահանգները, որոց մէջ գերեացառուտուր կը շարունակուի և չեն ուզեր ջնջել զայն, մօտերս բաժնուեցան հիւսիսային նահանգներէն: ուրտեղ արգիւրած է գերութիւնը: Երբէն հարաւային Պառօլինա նահանգը, Ղիւօրձա, Սլորիտա, Լապաձա, Վիսիսիփի և Լուիզիան վիճակները որոնք անկախ և ինքնիշխան ժողովուրդներ են իրարու հետ միաբանելով զատ գաշնակցութիւն մը հաստատեցին Հարաւային Պառօլինային անուամբ ու իրենց նախագահ անուանեցին Ղեֆրըրը Տէվիա քաղաքին, որ Միսիսիփի գաւառէն է:

Խաղաղասէր երեւելի անձինք կաշխատին այս նոր գաշնակցութիւնը հին գաշակցութեանը հետ նորահաստատ պայմաններով համաձայնելու, որպէսզի պատերազմի մը ստեղծի հետեւութիւններէն ազատ մնան յիշեալ հարաւային և հիւսիսային նահանգաց ժողովուրդները:

Մատաիկ Ռուսիոյ քաղաքին եպիսկոպոսին հրատարակած պատուէրագրին նշանաւոր կտորները, որուն վրայօք տեղեկութիւններ տուած էմք մեր Բաղաքական Տեսութեանը մէջ:

«Անիքաւորեան գաղտնիքը ազգու կերպիւ կը շարունակուի: Ինչ պիտի քսիք գաւազի մը համար, երբ հրապարակաւ այսպէս խօսելու ըլլար իւր հօրը: «Հայր իմ, քու երեք որդիդ կըլլայունք քեզ, առաջի բոլոր աշխարհի, քե կամակոր եւ ապերախտ անձ մըն ես եւ երբ քեզի համար ունեցած իւր անայայելի ակնածական յարգութիւնը չըլլար, վաղը պիտի քողոր քեզ քու դժբաղդ կացութեանը մէջ, որուն արժանի եղար քու կամակորութեամբը եւ մտաց՝ կուրութեամբը»: Ո՞ն կամակոր մը. եւ ո՞վ քաղաք կամակորը: միք այն ըէ, որ կըլլամառի մշտապէս առաջարկել անկարելի կարգադրութիւններ եւ այնպիսի քաղաքական դրութիւններ որոնք ամեն կենցաղապետ անձանց ծիծաղովը խալտառակուած են:

«Պիղատոս» տեսնելով քե բան մը չըմբիւր այլ ընդհակառակն պահանջմանք կը շարունակուի ու ես առաւել կը խորհրդանային իւր ջորս կողմը, եւ իմանալով քե զինի զիջանելոյ միջոցն ցայն վայր բազմութեան բոլոր կամացը, գերագոյն տկարութեան գործ մը ընելու պիտի ստիպուէր, հրամայեց որ ջորս բերեն: Ձեռքը լուսայի ետեւ, ըսաւ, Բաւեալ եմ ես յարեմէ Արդարոյց այդորիկ: Այս ընելով եւ զինի խարագանաւ հարկանելոյ գնիւնուս, Հրիկ ձեռքը տուաւ որ ի խաջ հանեն գնա:

«Բայց յետագայ սերունդը միք վաւերացուցին զարձակումը զոր ինքնիքն տուաւ Պիղատոս եւ իւր ձեռաց լուսացումը արդեօք անպարտ կացոյց զինքն ապագայ ժամանակաց առջեւ: Մտիկ ըրէք:

«Տասնեւորքը դարե ի վեր հաւատոյ հանգանակ մը կայ տասներկու յօդուածով, զորս ամեն օր գոց կրկարդան բոլոր քրիստոնեաները: Մեր դասական քին այս բովանդակութեան մէջ, որ խիստ հակիրճ խօսքերով գրուած է յԱռաքելոց, բաց ի պաշտելի երկից անուանեց աստուածային անձանց, կըզոնուին նաեւ անուանեց ամենօրեայ կնոջը որ ծնաւ զՈրդին Աստուծոյ եւ անուանեց մեծեղեռն մարդոյն որ սպանեց զնա: Արդ այս մարդը՝ որ այս կերպիւս աստուածասպան անուանով նշանակուած է, այս մարդը այս կերպիւս մեր հաւատոյ հանգանակին պատճարանը դրուած ձով է արդեօք: Այս մարդը՝ ոչ Հերովդէսն է, ոչ Կալիպան, ոչ Յուդան եւ ոչ որ ի նրեայ եւ ի հռոմայեցի դահլիճներէն, այլ Պոնտացի Պիղատոսն է: Եւ այս բանը արդարութիւն է. բանգի քեպտեալ Հերովդէս, Կալիպան, Յուդան եւ ուրիշները մասնակից եղան ոճրագործութեանը, բայց առանց Պիղատոսի բան մը չէր կրնար քլլալ: Պիղատոս կրնար ողբալ զՅիսուս եւ առանց Պիղատոսի չէին կրնար սպանանել զնա:

«Լուսն քու ձեռքդ, ձով Պիղատոս. նրատարակեցրեց անպարտ Քրիստոսի մանուկներ: Իսկ մեր ի պատասխանի, ամեն օր պիտի բռնմք եւ ամենեւեմ հեռաւոր սերունդները եւս պիտի բռնմք. «Հաւատամ ի Յիսուս Քրիստոս, միաժին Որդին Հօր, որ յղացաւ ի Հոգւոյն Սբոյն, որ ծնաւ ի Մարիամայ Կուսեն, եւ որ ջարջարեցաւ եւ խաչեցաւ. բնդ Պոնտացի Պիղատոսի»:

Յայտնի է թէ այս պատուէրագրով, որ կղեւնական լրագրաց միջոցաւ եւ յատուկ տետրակաւ հրատարակեցաւ բոլոր Գաղղիոյ մէջ, ինչպէս ի յայտնարար չարաչար կրմկողորէ զՆաբոլէոն կայսրը, Պոնտացի Պիղատոսին նմանեցնելով զնա. Տեսնենք թէ Գաղղիոյ տէրութեան խորհրդարանը, որուն առջև դատաստանի կանչուած է յիշեալ եպիսկոպոսը, ինչ լծիւ պիտի տայ այս դատին:

ԲԱՆԻ ՄԻ ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆԲ
(Հարեւմտեան թիւն և վերջն)

Երկայ մեր յօդուածոյն նախընթաց մասին մէջ զրուցեցինք թէ. «Իզմիրի Հայոց ազգային տնտեսական ասոցիացիոնը այսօրուան օրս տասը միլիոն զուգուշի կըհասնի և տարեկան եկամուտը 300 հազարէն աւելի է»: Հարկ կըհամարուի յաւելանել ի տեղեկութիւն մեր ընթերցողոց թէ այս գումարին մէջ պարունակուած չեն քաղաքի Հայոց երկու եկեղեցիները, ազգային երկու դպրոցները, հիւանդանոցը և առաջնորդարանը. որոնք հոյակապ և նորակաւոյց չեն. քեր են և որոց արժէքն ալ այսօրուան օրս 10 միլիոն զուգուշին պակաս չհամարուիր: Իսկ իսկապէս զրուցեցինք թէ Նիզիդի, Գաղղիոյ և Մերիկայի Սիւրբալ Նիւհանգաց հիւպատոսարանաց թարգմանի պաշտօնները հայազգի յարգոյ անձանց ձեռքը կըլ տուին: Երբեք կըհամարուի յարել թէ իրուսիոյ, Սարտենիոյ, Հոլանտիոյ, Տանիմարգի, Իսթրալիոյ և Ապահիոյ հիւպատոսարանաց թարգմաններն ալ հայազգի են. որոցմէ ոմանք տարեկան թոշակ ևս կընդունին ի յիշեալ կառավարութեանց:

Պարտաւարելը՝ որ իզմիրի հայ ժողովուրդը կը մեղադրէ թէ անգգայ, անտարբեր և վատ է, ի հարկէ ինքզինքը զգայուն և քաջ կըհամարի. ուրեմն 5-6 տարեկ ի վեր ըստ իւր աստութեան, հասարակութեան գլխուն մէն մի փորձանք եղող տիրապետաց դէմ ինչո՞ւ համար մինչև յայսօր աչքը գոցեր ու լուռ կեցած էր և յանկարծ 1-2 ամսէն ի վեր արթնցաւ ինչո՞ւ համար մթութեան մէջ կըպահուի և իւր հրատարակել տուած վատահամբալ յօդուածոյն ներքև չհամար ձախիր իւր ստորագրութիւնը դնելու: Սիկէ հաւատարմի չէ՞ իւր գրածներուն ճշմարտութեանը վրայ: Եթէ քիչ մը տարակոյտ ունի, թող վրտա հանայ Սիկէի վկայութեանն որ Կալիպան չէր, կըսէ, արդոյ նախագիւղի ազգային-թիւնը և ճշմարտագիր-թիւնը վրայ:

Սեբ, իզմիրի բոլոր Հայ հասարակութեանը հետ՝ զինի յայտնելու մեր դարձանք ի վերայ գատողութեան Սիկէի, որ այսպիսի վատահամբալ diffamatoire յօդուածոյ մը հեղինակը

արդոյ, ազգային և ճշմարտագիր կանուանէ, արժան կըհամարուի համառօտիւ բացատրելու 5-6 տարի լուռ կենդանի ետեւ մէկ քանի ամիսէ ի վեր իզմիրի Հայոց վրայ շարունակ պարտաւար գիղուէրուն պատճառները: Եթէ Սիկէի արտաքին գաղափարներն ինչ երկու վարժապետաց օրինակով փոփոխութիւնն է. որ մէկ երկու անձանց շահուն վնաս տուաւ. երկրորդ՝ Սիկէի խմբագրաց մէջ գտնուող խոհմեքրատարաց հրատարակութիւն և նոյն հանդիսին՝ իւր ազգային ընթացքին համար խափանութիւն: Եթէ այս պատճառաց համար է, որ քանի մը երկտարադէ աշխարհ վրէժխնդրութեան ոգիէ շարժեալ, սկսան յանկարծ ազգային լրագրութեանց միջոցաւ պատարակել իզմիրի բոլոր Հայ ժողովուրդը, անոր ազգային կառավարութիւնը և անոր ուսումնասիրական հաստատութիւնները:

Եթէ քանի մի անփորձ երկտարադէ քերանք և գրիչը իրիտ տարբեր էին քանի մի ամիս առաջ. և այն ժամանակուան գովածներն այժմ կը պատարակեն. այն ժամանակուան ճերմակ ըսածներն այժմ սեւ կըլսեն. Եւ այս մեր զրուցածին անձնակերպ անգգայ մըն է. դադարեալ Սիկէի հանդիսին Յիսուսի թուոյն մէջ հրատարակուած անհիմն և զրպարտական յօդուածը ընդգէմ յարգոյն ուսումնական հոգաբարձուաց սուրբ Սեբուրգի վարժարանին: Եւ յօդուածոյն մէջ մէկ անձ մը երեք անգամ յիշուած է Հայրենակէր Սեբուրգի անուամբ. որ «Հրատարակուած դատաստի մը ձեռքէն բռնելով և ազաւելով դպրոցը կրտանի կրտսեղներէ, կըսէ, դպրոցին հոգաբարձուաց կարգադրութեանը հակառակ»:

Իրդ՝ Կոստանդնուպոլսոյ ուսումնական հասարակութիւնը, (քանզի իզմիրի հասարակութիւնը արդէն տեղեկ է այս գաղթականական եղբւր-թեանցը) ինչ համարում կրնայ ունենալ արդեօք Սիկէի չհրատարակելու 2-3 խմբագրաց գատողութեանը և զգացմանցը վերայ. երբ իմանայ թէ իրենց՝ Հայրենակէր և Սեբուրգի անունով քանի մի ամիս յառաջ փառաւորապէս գոված անձն է, զոր այժմ եռապետ և տիրապետ անուանելով չարաչար կըպատարակեն թէ բանիւ բերանոյ և թէ ազգային լրագրաց միջոցաւ Սիկէի հակառակութեան հետեւ երկտարադէ խմբագրութեանը կըծնանի բնականապէս. այսինքն Սիկէի չհրատարակելու խմբագրութեանը կամ յայն-ժամ գիտութեամբ սուտ զրուցեցին հայրենասէր անուամբ գովելով այն անձը կամ այժմ սուտ կըզոնուցեն եռապետ, տիրապետ և բռնաւոր անձանքներով պարտաւարելով զնա:

Իսկ ինչպէս, իրենց աչաց առջև յայնժամ, այսինքն 1860 նոյնմբերի 1ին յորում հրատարակուած է Սիկէի Յիսուսի թուոյն պատուելի և ազաւելու արժանի համարուած դատաստան է, զոր Սիկէի 23երորդ թուոյն մէջ, այսինքն 2 ամիս ետեւ, Հաշտեկի ընկերութեան հիմնադրութեան հրատարակուած անգամայ անուանակոչութեան ներքև կանարգեն հետեւեալ կերպիւս. «Հիմնադրութեան գրադէտի անուն ստացած կըստարէր, բայց գրադէտութիւնը աւելի շահուն գործիք ընելով իրեն, և անով օգուտ մը քաղելու նպատակաւ ընդունած էր անգամակցութիւնը»: Եթէ անպէս նոյն թուոյն մէջ քիչ մը անգին կըսէ. «Եթէ հիմնադրութեան» . . . այս անձը ընկերութեան մէջ ընդունուած ժամանակ բաւական խափանութիւն և տարածայնութիւններ տեղիք ունեցան իւր բնաւորութեան պատճառաւ, վրանդի անգամայ մէկ մասը հաւանութիւնը չունենար անոր ընտրութեանը և հասարակութեան մէջ ևս վերջին աստիճան գրգռութիւն պատճառեցաւ և ընկերութեան համակրութիւնը կիսով չափ կորսնցուց»:

Եւ վկայութիւններէն յայտնի կըտեսնուի որ պարտաւարելն պաշտպանած Սիկէի 2-3 խմբագրութեանը ոչ թէ ճշմարտութեանն է և ազգասիրութեանն շարժեալ, այլ իրենց անձնական ատելութեանն գրգռեալ վրէժխնդրութեանով կըգրկին իրենց ազգային յօդուածները ի մեծ գաղթականութիւն հայազգի բոլոր հասարակութեան քաղաքիս:

Պարտաւարելը կըհարցնէ թէ, «Եթէ Սիկէ լայն Սիկէի հրատարակութիւնը սպորինաւ որ կը գտնուի և տէրութեան օրինաց հմուտ անձ մէկը ինչո՞ւ յանձնառու եղած էր զայն իր յատուկ մասնութեան հանելու»: Եւ հարցմանը կըպատասխանէ թէ, Սիկէի թիւնը քանի որ խոհմեքրատեան սահմաններէն դուրս չէլլելով արժանաւոր անձանց պատուոյն չէր գպիր, թոյլտուութեամբ միշտ կրնար շարունակել իւր հրատարակութիւնը թէ Տեսնենք և թէ Սիկէի սպարանը: Եւ այն երբ որ անխոհմեքրութեանը անհեղինակ անարժան ընթացքի մը մէջ գտնուեցաւ, իւր այս ընթացքը տեղական կառավարութեան ուշադրութիւնը արթնցուց, որ պարտաւարելը քննութիւնը ընելով տեսաւ թէ Սիկէի խմբագրութիւնը կրկին է եղեր. նախ հրատարակելու չունէր. եւ կրորդ՝ արժանաւոր անձանց պատիւը անարգած էր: Եւ ինչեւ հանգէ սը՝ այս ընթացքով Սիկէի սպարանը ալ հրատարակուած ըլլար, գործեալ կըխափանուէր, բայց Սիկէի վնաս մը չէր կրնար ըլլալ, քանզի օրինաւոր հրատարակելու ունի իւր ձեռքը: Սիկէի խմբագրութեանը աղէկ գիտեն թէ, յիշեալ հանգէսը Սիկէի սպարանը հրատարակուած ժամանակը, անգամ մը անխոհմեքրութեան յօդուած մը շարել տուած էին. զոր մէկ քանի խմբագրաց հետ միաբանութեամբ, Սիկէի շարունակ հրատարակելու թոյլ չտուաւ որ տպուի և այս կերպիւս փորձանքը ուշացուց: Եւ թէ Սիկէի խմբագրութեանը իրաւունքը հետեւեալ ըլլար: Իսկապէս, որ հիմնեալ էին մեր երկար փորձառութեանը վերայ և զորս եղբայրաբար կուտայինք անոր գլխուն որ խմբագրացը, եթէ կրնար մեր խրատուցը հետեւելու ըլլար, տարակոյս չկայ թէ մինչև յայսօր պիտի շարունակուէր յիշեալ հանգէսը, արեւ մեր տպարանին մէջ ընդունուի իւր յայտնի ապացոյց մըն է որ անոր յարատուութեանը և յառաջագիտութեանը փաշտօնը էինք: Եւ սուտ տղայական հակառակութեանը Սիկէի պարտաւարելն զրուցածը թէ Սիկէ լայն ուրախացաւ Սիկէի զոյգուելուն վրայ: Եւ ինչ վնաս կրնար տալ յիշեալ գրական հանգէսը Սիկէի լայն, որ քաղաքական լրագրութեան մըն է և ամուր հիմնը վրայ հաստատուած անշուշտ ոչինչ: Եւ ընդ հակառակին Սիկէի իւր խափանութեանը ընթացքով, (իշտպէս կը վկայէ նոյն իսկ պարտաւարելը) մեր լրագրոյն արժանիքը կրնար աւելի զգալի ընել հասարակութեան առջև:

Եւ քանի մը որ պարտաւարելը կըհամարձակի գործեալ Բարբարոսիւս և Բարբարոսիւս բռնորդ յիշելու. որով կըպարտաւորէ զմեզ, իրաց ցաւալի ճշմարտութիւնը հանդերձ, պարագայիք քիչ մը երկարօրէն բացատրել այստեղ: Սիկէի խմբագրութեանը մէկ երկու հոգին, առանց խմբագրութեան կամ խորհուրդ հարցնելու միւս խմբագրաց, յիշեալ հանդիսին 17երորդ թուոյն մէջ կըյանդգնին, անմեկնելի մալար գատողութեամբ մը Բարբարոսիւս անձանք տալով գաղղիներէն լիզուին, չարաչար պատարակելու զայն: Եւ ինչպէս զգուշացնենք անձինք ոմանք մեծապէս ցաւեցան այսպիսի սխալ և վտանգաւոր հրատարակութեան մը վրայ և աճապարեցին նոյն յօդուածը գրող մէկ երկու խմբագրաց համոզիչ կերպիւս հասկցնելու իրենց ձախորդ կացութիւնը, Եւ այն անմիջապէս կաւ կըպնդէին թէ իրաւունք ունին այսպէս գրելու, թէ գաղղիական լիզուին ճշմարտութեամբ արտաստուած է և այլն: Եւ թէ տասը օր այսպէս իրենց մալար գատողութիւնը երկեղի և ուսումնական անձանց առջև պաշտպանելէ ետեւ, վերջապէս իմացան թէ ծանրապէս և վտանգաւոր կերպիւս սխալեր են, մանաւանդ երբ տեսան թէ Սիկէի խմբագրաց խոհմեքրութեանը զրուցը այսպիսի ծանր պատասխանատուութեան մը ներքին մտաւ, ամենքն ալ իրենց հրաժեշտը տուին թէ Սիկէի խմբագրութեանն և թէ Հաշտեկի ընկերութեան անգամակցութեանն: Եւ զէպէն ետեւ Սիկէի մնացեալ խմբագրութեանը սկսան ճար մը փնտռելու իրենց ձալ

խորդ սխալը քողարկելու . ու ստի ք ընտանաց
բառը հնարեցին ք ընտանացին տեղ գնելու .
և սխալը տպագրութե վրայ բեռնաւորեցին :
Աւսումնական հասարակութիւնը ք հեղաւ այս
հնարքին վրայ . զոր առ երես կրպշտպածէր
ազգասիրական ոգւով , թէպէտ իրոց ճշմար-
տութեանը ճշդիւ տեղեակ էր : Իայց այս մու-
շոր դատողութիւնը հրատարակող մէկ երկու
խմբագիրները՝ փոխանակ հեզու թիւն և ամօթ-
խածութիւն մը ունենալու իրենց այս ընթաց-
քին համար , դժբաղդութեամբ լաւելի գոռու-
զութեամբ մը կրկնուէին ամենուն հետ , և
կուղէին որ իւրաքանչիւրը պարզմտութեամբ
հաւատայ թէ արդարեւ սխալը տպագրութեան
կրկնորակէր : Իրոց այս վճակին մէջ , բարե-
բախտ անհաջին բառը ի զմիտի Վաղդիկ ընդհա-
նուր հիւսպատոյնն ականջը հասաւ , որ իրաւամբ
մեծապէս սրտմտելով , իւր Թարգմանը Չիլի-
եան մեծարգոյ թագւոր աղան կանչեց և սպաւ-
նացաւ պատժել տալ , ըստ արժանւոյն , նոյն
յանդուգն երիտասարդները :

Անուական հայազգի Թարգմանը՝ իւր ազգա-
սիրական բոլոր ջանքը և իւր բարեխոսութիւնը
ի գործ դնելով և խմցընելով մեծաշուք հիւ-
սպատոյն թէ յանցաւոր խմբագիրները պատ-
րաստ են գալու և մեղայ գոյնու իրեն տուել ,
հազիւ հազ կարող եղաւ անոր օրինաւոր սրտմը
տուութիւնը հանդարտեցնել և անոնց պատիժը
հեռացընել : Միշտ իրեն թէ քառաբանութեմբ
կրնար մերժուիլ ընդհանուր հիւսպատոյնն ըս-
պառնալքը . այլ իւրաքանչիւրը կրնայ հարցը
նել Վեղուին թէ ինքը նոյն փաստաբանութիւնը
ինչու չիլցաւ ի գործ դնել մերժելու համար
զայտադիրը Յետս կոչման զոր պարտաւորե-
ցաւ յանձնելու կրօնական սուրբ ժողովոյն :

Պարտաւորեցրը Վիտութե խոհեմ խմբագրաց
հրաժարու մը յիշելով , կրտէ թէ յիշեալ հա-
գիտին մէջ Վեղուին մեծատուն անձինք չկային . ա-
մենն ալ ժողովրդեան զուակ , և ըստ տիրապե-
տաց ժպիրհ և ստամբակ երիտասարդներ էին :
Մեղուին իւր կողմանէ կը յարէ թէ անխելութե-
թիւնը չքաւոր երիտասարդները ըրեր են , որ
հարուստները իրենց մէջ աւեր են . Մեղուին
ըստ այսմ մասին ևս մեծապէս կը փախի . քան
զի հարուստ և ուսումնական երիտասարդներն
էին որ հիմնադրեցին Հաշտեան ընկերութիւնը՝
նմանապէս Վիտութեան հանդէսը , ու իրենց հա-
րուստ ազգասիրանց և ունեւոր բարեկամաց բա-
ժանորդութիւններովը ամուր հիմանց վրայ հա-
տատեցին , և վերջապէս իրենք էին որ չքաւոր
ուսումնականները իրենց մէջ աւեր : Իայց ա-
տոնք իրենց չափը չճանաչելով և ինչպէս պար-
տաւոր ին ալ կրկնուէ , ժպիրհութիւնը և տոսմ
բակութիւնը ձեռք առնելով , հարուստ և
խոհեմ հիմնադիրները հրաժարեցան , հետեւա-
բար Հաշտեան ընկերութիւնը տախտակայե-
ղաւ և Միտութեան հանդէսը կործանեցաւ .
Իսկ զի առանց գրամոց բան մը չկրնար ըլլալ :

Այսու ամենայնիւ Միտութեան իւր 23-երորդ
թուոյն մէջ կրտէ թէ « գոհութիւն Ռոտուժոյ
ընկերութիւնը իբրեւ ի բոլոր դրուելով՝ ազատ
ամեն տեսակ խառնուրդներէ , կը շարունակե-
խաղաղութեամբ իւր աշխատութիւնները » :
Իսկ իւր քիչ մը անգին կը յաւելու թէ ազա-
տախոս լրագիրներուն և հանդէսներուն ազատ
ու համարձակ գրիչները ու գաղափարները
ազգին տգէտ մասը (որ գժեղագրաբար մեծագոյն
մասամբ հարուստներն են) ի խոր պիտի խոցեն
և իրենց ճշմարտ մտաց հակառակ պիտի երևին :

Տարակոյս չունենալով թէ մեր յարգոյ ըն-
թացողները մինչև ցայժմ գրածներն սոցիալա-
կրնան հասկնալ այս գրուցումաց ինչ արժէք
ունենալը , արժան չեմք համարիլ յատուկ պա-
տասխան մը տալ այս տեղ . այլ կրկնութեամբ
վերջացընելու մեր Բանի մի բացատրութիւննե-
քը , ներողամտութիւն խնդրելով բարեւելի հա-
տարակութեան այս յօդուածոյն երկարութեմբ
համար . զոր անհնար էր մեզ համոզուել ա-
ռանց տխրացընելու զպաշտպանութիւնը քա-
ղաքիս հայազգի ժողովրդեան , որ անխուսաբար
անարգութեմբ իւր մէկ երկու ապերախտ և

խորթացեալ դաւ . կենդան . պաշտպանութի , որ
Երաւաւ լրագրութեան ներածեալ և նուիրական
պարտքն էր : Իւ այս արարքը հանդարտ և ան-
կողմնասէր ոգւով ու ամենայն արդարութեամբ
կատարեց իբրեւ հաւատարիմ Թարգման ազգա-
յին զգացմանց քաղաքիս :

Երաւաւ 642 թուոյն մէջ այսպէս գրած էինք .

« Վախճան իւր 470-երորդ թուով , Իզմիրի
ազգային ժողովոյն գէմ ըրած մեղադրանքին պա-
տասխանելով կրտէ թէ , մեր գերապատիւ
սրբազան Ղաւթնորդը՝ իբրեւ նախագահ ազգային
ժողովոյն , յատկապէս կանչեց Միտութեան գլխա-
ւոր խմբագիրը և հայրաբար յորդորեց զինքը
որ խոհեմութիւնը ձեռք չգցէ . բայց Վորին
Սրբազանութեան հայրական խրատը անարժան
կերպիւ ընդունուեցաւ » :

Վախճան իւր 473 թուով , գաղաբեալ կամ
անգործ ընկերութեան մը բերնով խոսելով՝
կրտէ թէ ստոյգ չէ Վիտութեան գլխաւոր խմբա-
գրին կանչուիլը և անոր խրատ տրուիլը : Վախճան
անշուշտ պիտի ցաւի սուտ բացատրութեան մը
գործիք ըլլալուն վրայ , եթէ հաւատարիմ անձի
մը միջոցաւ խմբաւոր ըլլայ մեր գերապատիւ
Ղաւթնորդէն զճշմարտութիւնը եղբոր թեան՝ զոր
Երաւաւը հրատարակած էր : Իսկ իւր քիչ մը
Վախճան իւր կրտարակուսի , թէ և գրեթէ տա-
րակուսող չկայ Իզմիրի մէջ , զի իրին և այս ճշ-
մարտութեան վրայոք հաստատութիւն ստանալ
ի Վորին Սրբազանութեանն ,

Իսկ ի մասին 16 ստորագրութեամբ բողոքա-
գրի մը , որ Վախճան կրտէ թէ յուղարկուի է
մեր սրբազան Ղաւթնորդին ընդդէմ վաւերա-
կանութեան ընտրողական ժողովոյն , Երաւաւը
և ոչ յիշատակութեամբ արժանի համարեց զայն .
քանզի անոնցմէ մէկը հետեւեալ օրը գետց մեր
Ղաւթնորդին առջև և իւր զղջումը յայտնեց
այնպիսի անհիմն գրուածոյ մը ներքեւ իւր ստո-
րագրութիւնը գնելուն համար : Վախճան իւր
ձագոյն մասը անհափաճաճ հետեւաբար աւփորձ
պատանիք են , որոց հարքը և մեծ կը զարբը կեն-
դանի և ներկայ ըլլալով , իրենց ստորագրու-
թիւնքը վաւերական չեն համարուիլ , մասնա-
ւանդ՝ որ անոնցմէ շատերն ալ չուտով խմցան
իրենց սխալը : Իսկ կամակոր հազիւ թէ մէկ
երկու հոգի մնացին , և ահա ատոնք են որ Վա-
խճան ընթերցողները ձանձրացուցին անհիմն բա-
նի մը համար և զմեզ պարտաւորեցին այս բա-
ցատրութիւնները հրատարակելու ի տեղեկու-
թիւն բարեմիտ հասարակութեան :

Ինչեւեւները Հաւելուն հետեւեալ տեղեկու-
թիւնները ընկալաք , խնդրանք որ հրատարա-
կեմք զայնոսիկ Երաւաւ միջոցաւ :

« Վախճան գաւառիկ սուրբ Յօհաննու վանուց
վանահայր արժանապատիւ տէր Վաղոր ծերու-
նագարգ վարդապետը՝ յիշեալ վանուց համար
ողորմութիւն ժողովրդեւ պատճառաւ առայժմ
այս տեղ կրպտուի : Իսկ վարդապետը՝ որ իր
Իշմիածնի միաբանէ և ուսումնական կերելի , շատ
ժամանակ սուրբ Սիմեոնի անդամ է եղեր և
միանգամայն աշխարհաշրջիկ անձ մըն է . վասնզի
ըստ իւր աստութեան , Եւրոպայի մէկ մասը պտը-
տելէ ետեւ Վիտաստան , Պարսկաստան , Հնդկ-
կաստան և մինչև Պէլուժիստան ճանապարհոր-
դութիւն ըրեր է : Սրբազան Վեղիթիմուրայ
աշտարակը մտեր և անկեց երեք հայերէն գիրք
աւեր է : Իսկ աշտարակը՝ գարձեալ ըստ իւր
ստուէն , լեցան է եղեր Հայոց մատենանոցով :

« Յիշեալ արժանապատիւ վարդապետը կրտէ
նաե թէ իւր երկար ճանապարհորդութեան ըն-
դարձակ օրագիրը հանգուցեալ տէր Երեսն
սրբազանութեւր Վաթողիկոսին յանձնէր է որ ի
լոյս ընծայել տայ , սակայն զանազան պատճառ-
ներով անոր հրատարակութիւնը ետ մնալով
մինչև ցայսօր սուրբ Իշմիածնի Վաթողիկոս
իւր օրագիրը :

« Վախճան իւր 473 թուով , գաղաբեալ կամ
անգործ ընկերութեան մը բերնով խոսելով՝
կրտէ թէ ստոյգ չէ Վիտութեան գլխաւոր խմբա-
գրին կանչուիլը և անոր խրատ տրուիլը : Վախճան
անշուշտ պիտի ցաւի սուտ բացատրութեան մը
գործիք ըլլալուն վրայ , եթէ հաւատարիմ անձի
մը միջոցաւ խմբաւոր ըլլայ մեր գերապատիւ
Ղաւթնորդէն զճշմարտութիւնը եղբոր թեան՝ զոր
Երաւաւը հրատարակած էր : Իսկ իւր քիչ մը
Վախճան իւր կրտարակուսի , թէ և գրեթէ տա-
րակուսող չկայ Իզմիրի մէջ , զի իրին և այս ճշ-
մարտութեան վրայոք հաստատութիւն ստանալ
ի Վորին Սրբազանութեանն ,

նախանգը . քանզի հաւանականաբար շատ օգու-
կրնայ քաղուիլ անոնցմէ » :

Աղբսանդրիայէն կը գրեն մեզ :

« Վարձրապատիւ Վայիտ փաշան , որ Վեքե-
ուստի գացած էր իրեն փոխանորդ կարգելով
իւր յաջորդը Իսմայիլ փաշան , փետրուարի 15ին
չորեքշաբթի առաւօտուն ողջմբ վերադարձաւ
ի Վահրէ . ուր մեծ յարգանքը և ընդհանուր
ուրախութեամբ ընդունուեցաւ բոլոր հասա-
րակութեանն : Իսկ բարեպատեհ առթիւ երեք
օր և երեք գիշեր ճրագովորութիւն և ցնծալից
հանդէսներ եղան յիշեալ մայրաքաղաքին մէջ :

« Վարձրապատիւ փոխարքային ուխտագնաց-
ութեան յառաջ , և գիւղական կառավարու-
թեան գլխաւոր պաշտօնատարաց մէջ մեծ փո-
փոխութիւն մը եղաւ : Եկամտից պաշտօնեայ
Ուլիայ փաշան , արտաքին գործոց պաշտօնեայ
Շէրիֆ փաշան և Եգիպտոսի ճանապարհաւ
Հոգ կաստան երթեկութեան ընդհանուր տե-
սուչ Վեղիմ փաշան՝ իրենց պաշտօններէն հա-
նուեցան , և անոնց տեղը՝ Վահրէ Վիլիզի
Պէյը եկամտից պաշտօնեայ անուանեցաւ ,
Վիլիֆի բար փաշան արտաքին գործոց պաշ-
տօնեայ կարգեցաւ և Հնդկաստան երթեկութե-
թեան վերատեսչութիւնը Տրանէ Վիլի յանձ-
նուեցաւ , որ մեծ համարում ստացած է խո-
հեմութեամբ ի կատար հասցնելուն համար
անցեալ տարուան իրեն յանձնուած պաշտօնը
ի Վարիդ . ուր յաջողեցաւ լմնցնելու 25 մի-
լիոն ֆրանքի փոխառութիւնը :

« Ուլիզի պարանոցին բացուելուն , այսինքն
նաւարկելի ջրանցք մը ընելու աշխատութիւն-
ները օր ըստ օրէ յառաջ երթալու վրայ են » :

Վեճին Վիտանից արտաքին գործոց պաշտօն-
եայ լորտ Շահն Վասէլին անցեալները ազգային
երկ փոխանաց խորհրդարանը ըրած մէկ տեւ-
նախօսութեանը մէջ հետեւեալ նշանաւոր խօ-
քերը կրտեսներ .

« Վահանայապետական վիճակաց վրայոք խո-
սելով , կրտէ թէ Վաղին աշխարհական իշխա-
նութիւնը , ըստ իմ կարծեաց , յիշեալ վիճակաց
ժողովրդոց աշխարհային բարեբաղդութիւնը
չկրնար կազմել : Իայց յանձն նոյն իսկ Վաղին
բարեխոս վիտաւորութիւններով զարգարեալ
վեհապետ մը կրտեսներ , որուն սիրտը աղիւ-
ն և ջերմեանդ է , լի ճշմարիտ խաղաղական հոգ-
ւով և կարծեմ թէ համակրութիւն ևս ունի
խաղաղի ժողովրդոց վրայ : Արեւմտ աւեր իրեն
կրկնաբար իտալական խնդիրը լուծել քան թէ
Վաղիացւոց կայսեր և Վարտեմից Թագաւո-
րին : Վաղը իւր քահանայապետութեան սկիզբը
կատարեալ կերպիւ յայտնեց թէ կրպափագի
կառավարել իւր վիճակները՝ իւր հպատակաց
կարօտութեանցը և օգտիրը համեմատ : Կու-
սամ թէ այս միջոցները ի գործ դնելու յոր-
գորող զգացմունքը վերստին պիտի տիրեն իւր
սրտին մէջ : Վեճին չեմ յուսահատիլ տես-
նելու զՎաղը , որ համակրութիւն մը ցուցնէ
Խաղաղացոց համար , նմանապէս կարգաւորութե-
ն և միաբանութեան մը համար Վարտեմից Թա-
գաւորին հետ . որ Խաղաղացոց գրեթէ համակամ
հաւանութեամբ ընտրեցաւ ի լինել իրենց աշ-
խարհական գլուխ : Չեմ յուսահատիլ կրտէմ ,
թէ իւր աշխարհական իշխանութեանն հրաժա-
րելէ ետեւ անգամ պիտի շարունակէ ընդունե-
լու՝ օրինաւոր կերպիւ իրեն յատկացեալ յար-
գանքը նաեւ անոնցմէ որոնք կաթողիկէ կեկեցեց . ոյն
անգամ չեն , աւելին պահելով բոլոր հոգեւո-
րական իշխանութիւնը որ կրկնաբար իրեն
իբրեւ գլուխ կրտէ մը որուն այնքան միլիոնաւոր
անձինք կը հետեւին : Եթէ պապը այս կերպիւ
վարուելու ըլլայ , իւր հոգեւոր իշխանութիւնը
բոլորովին պիտի պահպանուի , նմանապէս իւր
արժանաւորութիւնը պիտի յայտնուի : Այլեւ
իրաւունքը պիտի ստանայ առաջինը կոչուելու ի-
տալացի հայրենասիրաց մէջ . առաջի ի բաց
հանելու նաեւ զայնոսիկ որոնք այնքան աշխատե-
ցան վտան Խաղաղի : Կայտնի է որ կաթողիկէները
կրտեն թէ , այս աշխարհական իշխանութիւնը

